

ADAM SKALAR IN NJEGOV ROKOPISNI KODEKS – SKALARJEVO PREVAJALSKO DELO

Rokopis Adama Skalarja je pomembno delo katoliške obnove, ki zaokrožuje na videz skromno bero slovenskih teoloških oz. slovstvenih del tega obdobja. Skalarjev kodeks vsebuje dva prevoda, *Shulla tiga premishluuana* in *Exemplar od Suetiga Bonauentura*, ter spisa *Vsakdanie spomishlane vernih karshanskich dushiz* in *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost*. Drugi prevod (*Exemplar*) je natančno datiran, nastal je v decembru 1643. Kodikološka analiza kodeksa je pokazala, da je v vseh delih uporabljen papir istega proizvajalca, kar izpričuje sočasnost nastanka prvega, drugega in četrtega spisa v kodeksu.

Skalar je s svojima prevodoma v dotedanjo zakladnico slovenskega slovstva prispeval dve novosti, meditativno prozo (*Shulla tiga premishluuana*) in v literarni kontekst preneseno filozofsko spekulacijo (*Exemplar od Suetiga Bonauentura*). *Shulla tiga premishluuana* je prevod spisa nemškega frančiškana Ioannesa Wolffa, natančneje, prevod drugega dela njegove knjige z naslovom *Schuel der Betrachtung*. Drugi Skalarjev prevod z naslovom *Exemplar od Suetiga Bonauentura* se naslanja na nemški prevod oz. predelavo latinskega spisa Bonaventure. Skalarjev nemški izvirnik nosi naslov *Breuiuolquium Sancti Bonaventurae. Das ist ein Exemplar und Vorbild deß Menschlichen Lebens* [...]. Skalar se je s svojima prevodoma (kljub nekaterim germanizmom in gorenjskim narečnim značilnostim) izkazal za poznavalca protestantske tradicije knjižnega jezika in za spretnega prevajalca.

Adam Skalar, Skalarjev rokopisni kodeks, kodikološke značilnosti rokopisa, Skalarjeva prevoda: *Shulla tiga premishluuana*, *Exemplar od Suetiga Bonauentura*

Adam Skalar's manuscript is an important work from the Catholic restoration that fills out the apparently modest collection of Slovene theological and literary works in this period. Skalar's codex includes two translations entitled *Shulla tiga premishluuana* (School of Contemplation) and *Exemplar od Suetiga Bonauentura* (The Exemplar of Saint Bonaventure), as well as the essays *Vsakdanie spomishlane vernih karshanskich dushiz* (Everyday Reflections of Devout Christian Souls) and *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost* (Always and Never: That Is Eternity). The second translation (i.e., *Exemplar*) is dated December 1643. Codicological analysis of the manuscript has shown that paper from the same manufacturer was used in all the works, indicating that the first, second, and fourth documents in this codex were written around the same time.

With these two translations, Skalar made important new contributions to the Slovene literature of that time: meditative prose (*Shulla tiga premishluuana*) and philosophical speculation transferred to a literary context (*Exemplar od Suetiga Bonauentura*). *Shulla tiga premishluuana* is a translation of an essay by German Franciscan Ioannes Wolff, the second part of his book *Schuel der Betrachtung* (School of Contemplation). The second of Skalar's translations is based on the German translation or

adaptation of a Latin essay by Saint Bonaventure. The German original that Skalar used is entitled *Breviloquium Sancti Bonaventurae. Das ist ein Exemplar und Vorbild deß Menschlichen Lebens* (Breviloquium by Saint Bonaventure: An Exemplar and Model of Human Life). Although he used Germanisms and Upper Carniolan dialect features, these two translations prove that Skalar was familiar with the Protestant tradition of the standard language and a skilful translator.

Adam Skalar, Skalar's manuscript codex, codicological manuscript characteristics, Skalar's translations *Shulla tiga premishluuana* and *Exemplar od Suetiga Bonauentura*

1 Uvod

Adam Skalar je s svojim prevajalskim in avtorskim delom pomembno zaznamoval čas katoliške obnove, vendar je vse do danes ostal v ozadju. Raziskovalci starejšega slovenskega slovstva so mu (z nekaj izjemami) največkrat namenili le nekaj kratkih omemb. Tako kot o njegovem rokopisnem kodeksu je tudi o njem samem le malo znanega. Pričujoči prispevek bo skušal dopolniti že znana dejstva o njegovem življenju. Pomemben poudarek bo na opisu kodikoloških značilnosti njegovega rokopisnega kodeksa. Predstavljena bodo spoznanja o njem in njegovem rokopisu, ki so jih prispevali raziskovalci v času od Kopitarjevega odkritja kodeksa pa vse do danes. Vsebinska predstavitev Skalarjevega rokopisnega kodeksa se bo osredotočila na njegova prevoda iz nemščine (na prva dva spisa v kodeksu) z naslovom *Shulla tiga premishluuana* in *Exemplar od Suetiga Bonauentura*. Ob vsebini bo poudarek tudi na kompoziciji obeh spisov. Prispevek bo skušal predvsem poiskati Skalarjeva nemška izvornika in predstaviti njegov odnos do njiju oz. odgovoriti na vprašanje, ali je Skalar samo prevajal ali tudi prirejal.

2 Adam Skalar in njegov rokopisni kodeks

2.1 Nekaj besed o Adamu Skalarju

Leto in kraj Skalarjevega rojstva nista znana, zadnja sled za njim pa je njegov vpis v rojstno knjigo župnije Kranj, in sicer 28. oktobra 1658.¹ Franc Pokorn v svojem popisu duhovnikov župnije Šmartin pri Kranju o Adamu Skalarju piše,² da je izhajal iz ljubljanske škofije (doma naj bi bil v Spodnji Besnici)³ in bil posvečen v duhovnika 26. 3. 1644,⁴ in sicer na naslov samostana Studenec.⁵ O Skalarju potem

¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga župnije Kranj (od 1652 do 2. junij 1676).

² Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP.; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj-Lučine; mapa: Fr. Pokorn, Šmartin pri Kranju; podenota 2: Kranj-Šmartin, duhovniki. Na Pokornovo zapuščino me je opozoril dr. Matjaž Ambrožič, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

³ Tega podatka trenutno ni mogoče ne potrditi ne ovreči.

⁴ Nejasen zapis: najprej je bilo zapisano 1643, nato popravljen v 1642, potem pa v 1644. Iz Skalarjevih vpisov v krstno knjigo župnije Šmartin pri Kranju je mogoče razbrati, da je tam deloval že vsaj od junija 1644 (zaradi slabega stanja gradiva so to prvi berljivi vpisi, ni pa mogoče izključiti, da je v tej župniji deloval že vse od konca marca 1644).

⁵ Možno je, da je bil Skalar posvečen na naslov cistercijanskega samostana v Kostanjevici, ki se je imenoval Studenec sv. Marije (*Fons sanctae Mariae ali Fons beatae virginis Mariae*).

nadaljuje, da je takoj po posvečenju kaplanoval v Šmartinu pri Kranju, in sicer do leta 1645. Zadnji podatek ne drži povsem, saj je iz vpisov v krstno knjigo razvidno, da je v Šmartinu pri Kranju deloval do leta 1647, njegov zadnji vpis v krstni knjigi je namreč iz aprila 1647.⁶ Od 1647 do 1658 je deloval v Kranju, najprej kot kaplan, nato pa kot kranjski vikar.⁷ V Kranju je kaplanoval od leta 1647⁸ in najverjetneje do leta 1652,⁹ ko je že podpisan kot »Adamus Skallar vicarius Crainburgensis«, tj. Adam Skalar, kranjski vikar.¹⁰ Za kranjskega vikarja bi lahko bil imenovan že leta 1651, vendar tega na podlagi Skalarjevih podpisov v krstnih knjigah ni mogoče dokazati.¹¹ O njegovem imenovanju za vikarja že v letu 1651 pričajo tudi zapisi o kranjskih duhovnikih v Pokornovi zapuščini;¹² navedeno je, da je bil kranjski vikar po letu 1652, kasneje pa je bilo to popravljeno s svinčnikom v 21. 9. 1651. Na podlagi do zdaj zbranega gradiva ni mogoče z gotovostjo trditi, kateri izmed omenjenih podatkov je pravilen. Kot je bilo omenjeno, se po 28. oktobru 1658 sled za Skalarjem izgubi (Žontar 1982: 216).

2.2 O Skalarjevem rokopisnem kodeksu

Adam Skalar je prevajalec in morda celo avtor filozofskih in bogoslovnih besedil, ki so ostala v rokopisu. Rokopis vsebuje štiri različna dela: *Shulla tiga premishluuana*, *Exemplar od Suetiga Bonaurentura*,¹³ *Vsakdanie spomishlane vernih karshanskich dushiz* (nedokončano delo) in spis *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost*.¹⁴ Prvi dve besedili in zadnje so Skalarjevi avtografi, pisec in avtor tretjega besedila pa ostaja zaenkrat neznan;¹⁵ najverjetneje je spis nastal šele potem, ko so bili preostali trije Skalarjevi spisi že vezani v kodeks.

Del rokopisa (*Exemplar od Suetiga Bonaurentura*) je natančno datiran, nastal je decembra leta 1643; o dataciji ostalih lahko sklepamo glede na umeščenost v rokopisni kodeks. *Shulla tiga premishluuana* je najverjetneje nastala malo pred *Exemplarjem* ali pa ob približno istem času. Zadnji spis, *Vselai inu nikoli*, je najverjetneje nastal kakšno leto po *Exemplarju*, glede na nedokončanost tretjega

⁶ Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Šmartin-Kranj (1603–1730), mikrofilm.

⁷ Kranj je bil uradno župnija, ker pa je njen župnik opravljal še druge pomembnejše funkcije v cerkveni hierarhiji (najverjetneje na sedežu ljubljanske škofije), ga je pri delu na župniji nadomeščal vikar.

⁸ Njegov prvi vpis v krstno knjigo je z dne 2. maja 1647 (Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Kranj (1639–1651), mikrofilm).

⁹ Do konca leta 1650 se podpisuje kot *cooperator*, kaplan, 1. novembra 1652 pa je že podpisan kot vikar. Ker za župnijo Kranj krstne knjige za obdobje od začetka leta 1651 pa vse do novembra 1652 manjkajo, točnejša časovna zamejitev imenovanja za vikarja trenutno ni možna.

¹⁰ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krstna knjiga Kranj (1652 do 2. junij 1676).

¹¹ Glej op. 9.

¹² Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP.; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj-Lučine; mapa: Pokorn, Kranj.

¹³ Omenjeni drugi spis rokopisa so do zdaj največkrat navajali pod naslovom *Breuloquium*. Ker je raziskava pokazala, da to delo najverjetneje ni v nobeni zvezi z isto naslovljenim Bonaventurovim delom, ga dosledno navajam kot *Exemplar*.

¹⁴ Prim. prispevek dr. Matije Ogrina v tem zborniku; v njem sta obravnavani zadnji dve besedili Skalarjevega rokopisnega kodeksa.

¹⁵ Skalarjevo avtorstvo ni povsem izključljivo.

spisa (*Vsakdanie spomishlane*) in glede na prazen prostor med njima je mogoče sklepati, da je nastal za spisom *Vselai inu nikoli*. Sklepanje o času nastanka posameznih del glede na umeščenost v rokopisni kodeks je pravilno samo, če predpostavljamo, da so dela vezana v kodeks po kronološkem principu. Pri uvrščanju rokopisov v kodeks je lahko odločal tudi zvrstno-vsebinski vidik: tako bi lahko bil prevod meditativnega teksta uvrščen pred prevod filozofske spekulacije, sledila pa bi mu *Vsakdanie spomishlane* in Skalarjeva avtorska meditativna proza (*Vselai inu nikoli*). V obeh primerih gre za hipotezi, pri katerih ni odveč opozoriti, da je njuna pravilnost odvisna tudi od tega, kdo je dal besedila vezati v kodeks, Skalar ali kdo drug.¹⁶ Če se ozremo na podatke o Skalarjevem mašniškem posvečenju (26. 3. 1644), navedene v prejšnjem poglavju, je očitno, da sta vsaj prvi dve deli, če ne tudi četrto, nastali še v času njegove priprave na duhovniški poklic.

Rokopis je verjetno na Dunaju našel Kopitar in ga kupil za svojo zbirko. Po njegovi smrti leta 1844 je ta rokopis in ostale slovanske rokopisne kodekse iz njegove zbirke z državno dotacijo odkupila Licejska knjižnica (današnja Narodna in univerzitetna knjižnica), ki ga hrani še danes (Smolik 1997: 91–92; Gabrovšek 1987: 3–4). O lastništvu Licejske knjižnice pričajo njeni žigi tako na prvem in drugem spojnem listu kot tudi na prvih dveh foliiranih listih (1r, 2r) ter na zadnjih straneh: na zadnjem foliiranem listu (435v) in na prvem ter zadnjem izmed zadnjih praznih listov (435x_i_1v, 435x_i_6v).

Platnici sta veliki 19,7 x 14,7 cm.¹⁷ Na njiju so vidni ostanki dveh zapiračev, ki sta zdaj odtrgana;¹⁸ prednja zatiča sta ohranjena. Hrbet knjige ima dimenzije 19,4 x 6 cm, notranjost knjižnega bloka pa okrog 19,2 x 14,5 cm. Za platnici kodeksa služita leseni deščici, ki sta prevlečeni s temnorjavim usnjem. Mošin trdi, da gre za vezavo iz srede 17. stoletja (Mošin 1971: 105). Zgornji del hrbita nosi nalepko s staro signaturo.¹⁹ Obreza kodeksa je bila nekoč obarvana z zlato ali rumeno barvo. Papir je bledorumene barve in je mestoma potemnel. Skozi ves rokopis je dobro viden odtis sita v desetih kolonah, kar pomeni, da je v celotnem rokopisu uporabljen papir istega proizvajalca. Tudi vodno znamenje²⁰ (na posameznih listih je še posebej dobro vidno)²¹ ostaja enako²² skozi ves kodeks.²³ Oboje izpričuje približno sočasnost nastanka celotnega rokopisnega kodeksa.

Kodeks ima 435 foliiranih listov, spredaj sta dva spojna lista. Med listoma 394 in 395 je 15 nefoliiranih praznih listov. Pri foliaciji²⁴ je prišlo do več napak, ki jih je s

¹⁶ Na tem mestu je treba poudariti, da o sočasnosti nastanka prvega, drugega in četrtega spisa priča tudi dejstvo, da je v celotnem kodeksu uporabljen papir istega proizvajalca.

¹⁷ Prvi je kodikološke značilnosti rokopisa popisal Vladimir Mošin (Mošin 1971: 105–106), za njim pa še natančneje Darja Gabrovšek (Gabrovšek 1987: 3–9).

¹⁸ Vidne so štiri luknje za žebličke, na katere sta bila pritrjena zapirača.

¹⁹ V. (delček nalepke manjka) / 3 H: 25. / α.

²⁰ Vodno znamenje je nekakšna hišica, ki ima obliko krone, ob strani je monogram: na levi strani spodaj velika tiskana črka T, na desni strani spodaj pa velika tiskana črka W. Znotraj krone je vladarska figura z žezlom, ki je upodobljena kot sonce. Včasih se zaradi drugače obrnjenega lista vodno znamenje pojavi v svoji zrcalni podobi.

svinčnikom popravila druga roka. Nekaj listov je namreč pri prvotni foliaciji ostalo nefoliiranih in so bili oštevilčeni naknadno s svinčnikom (174a, 175a, 176a, 177a, 190a, 334a, 430a), številka 133 pa je v foliaciji preskočena. Tisti, ki je prvotno številčil liste, je sam odkril napako pri listu 355 (najprej jo je oštevilčil s 356, nato pa je številko 6 prečrtal in zraven dopisal 5); to je popravila tudi druga roka. Vnašalec popravkov v foliacijo je neoštevilčene liste označeval na tri različne načine, npr: 174^a, 175a, 176/a.

Posebnost rokopisa je zelo raznoliko število vrstic na stran. To se giblje od 4 (6 oz. 10) do 19 oz. do 20 vrstic (*Vsakdanie spomishlane*). Najmanj vrstic je na strani 1v, in sicer 4; 6 jih je na straneh 424r in 435v. V prvem spisu prevladuje od 12 do 14 oz. 15 vrstic na stran. Kadar stran vsebuje kakšen naslov ali podnaslov, se pojavi 12 ali 13 vrstic na stran, včasih tudi 10 (npr. 1r, 176av) ali 11 (npr. 83v, 96r, 119v, 128r, 146r ...). Na prvih straneh *Exemplarja* prevladuje od 12 do 15 vrstic, od strani 211r (po spremembi pisave) pa od 15 do 19 (največkrat 16 ali 17). Od strani 244r naprej je največkrat po 15²⁵ ali po 16 vrstic (nekajkrat tudi 17). Po strani 290r se število vrstic začne zmanjševati, 15 ali 16 vrstic se začne pojavljati v redkejših intervalih, večkrat se pojavlja 14 ali 13 (tudi 12) vrstic. Od strani 321v prevladuje le še 13 ali 14 vrstic na stran; v intervalih je na recto straneh 15 vrstic,²⁶ na verso straneh pa 12 vrstic,²⁷ dvakrat je tudi le 11 vrstic, enkrat pa tudi 16.²⁸ Tretji tekst ima od 19 (393r, 394r) do 20 vrstic (393v) na stran. Besedilo *Vselai inu nikoli* je glede na število vrstic zelo usklajeno, prevladuje od 12 do 14 vrstic na stran,²⁹ sedemkrat je vrstic le 11,³⁰ dvakrat pa 6.³¹

²¹ Še posebej lepo vidna vodna znamenja so na listih: 43, 54, 56, 145; 210, 220, 221, 222, 226, 259, 279, 318, 332, 355; 394x_i_06, 435x_i_5 ...

²² Proizvajalci papirja so namreč vodna znamenja občasno spreminjali. Dokaz za to trditev je nekoliko starejše vodno znamenje istega proizvajalca, ki sem ga odkrila ob pregledovanju triletnih jezuitskih katalogov v Jezuitskem arhivu v Rimu (Archivum Romanum Societatis Iesu). Papir istega proizvajalca se nahaja v katalogu za leto 1639 (Austria Catalogi Triennales 1639–1642; sign.: Austr. 27), in sicer v tretjem delu kataloga, ki popisuje stanje graškega jezuitskega kolegija (f. 180r). Vodno znamenje je zelo podobno tistemu pri Skalarju, enaka je tudi kratica (T na levi, W na desni), le da je izpisana v zgornjem delu krone. Ta krona je v zgornjem delu manj bogata kot v Skalarjevem kodeksu, ima pa za razliko od tiste pri Skalarju bolj dodelan spodnji del (ki je tudi nekoliko bolj koničasto oblikovan). Znotraj krone je vladarska figura z žezlom, ki je upodobljena kot sonce. Do zdaj mi še ni uspelo odkriti, za katerega proizvajalca papirja gre. Morda bi dejstvo, da gre za poročilo graškega jezuitskega kolegija, lahko bilo namig, da gre za iz takratne Štajerske (morda iz okolice Gradca) izhajajočega proizvajalca papirja.

²³ To izpričuje sočasnost nastanka (vsaj) prvega, drugega in četrtega spisa.

²⁴ Odprto je vprašanje, ali je foliacija Skalarjevo delo ali ne. Če je liste oštevilčil Skalar, je to gotovo storil šele potem, ko so bili rokopisi že vezani v kodeks.

²⁵ Tudi 14 ali 13 vrstic.

²⁶ Te strani so: 326r, 331r, 345r, 346r, 347r, 353r, 356r, 357r, 358r, 374r, 375r, 379r, 380r, 381r, 382r, 382v, 383r, 384r, 385r.

²⁷ In sicer na naslednjih straneh: 327v, 329v, 337r, 338v, 342v, 345v, 364v, 372v, 386v, 387v.

²⁸ Enajst vrstic je na straneh 337v, 392r (zadnja stran drugega spisa), 16 pa na strani 360r.

²⁹ 12 vrstic se pojavi 23-krat, 13 vrstic 27-krat, 14 pa 24-krat.

³⁰ Enajst vrstic je na straneh 416v, 423v, 429r, 429v, 430r, 430v in 430av.

³¹ Na straneh 424r in 435v.

Pisava rokopisa je v večjem delu kaligrafska, najverjetneje gre za izpeljanko iz humanistike. Čitljivost se poslabša s stranjo 211r, po nekaj desetinah strani se pisava nekoliko izboljša, vendar ne doseže začetne ravni. Čigava roka je napisala tretji spis, *Vsakdanie spomishlane*, še ni dognano. Pisec četrtega spisa je Skalar, pisava je zopet tako zgledna kot na začetku kodeksa. Če lahko trdimo, da je pisava rokopisa kaligrafska, pa zglednosti ne moremo potrditi pri njegovi bohoričici; v pravopisu je zelo nedosleden: fonemi pri njem nimajo vsak svojega grafema, nekatere pa zapisuje celo z različnimi grafemi (Škofic 1998: 209).

Pravkar podani osnovni podatki o Skalarjevem rokopisnem kodeksu naj bodo nadgrajeni še s podatki o številu leg v kodeksu. Skalar je lege prvotno številčil, vsaka nova lega je oštevilčena levo zgoraj, začetek nove lege je včasih še dodatno označen s križcem na sredini lista zgoraj. Z vsakim delom se začne novo številčenje leg, le spis *Vsakdanie spomishlane* se nahaja v zadnji, 14. legi *Exemplarja*.³² Prvi spis obsega 12 leg, drugi 14, četrti pa 3 lege. Lege so všite v kodeks s po štirimi šivi. Kodikološko gledano je rokopis sestavljen takole:

(i) + ii + iii + 1¹⁶ + 2¹⁶ + 3¹⁶ + 4¹⁶ + 5¹⁶ + 6¹⁶ + 7¹⁶ + 8¹⁶ + 9¹⁶ + 10¹⁶ + 11¹⁶ + 12¹⁶ + 13²⁰⁺¹ + 14¹⁶ + 15¹² + 16¹² + 17¹⁶ + 18¹⁶ + 19¹⁶ + 20¹⁶ + 21¹⁶ + 22¹⁶ + 23¹⁶ + 24¹² + 25¹⁶ + 26²⁰ + 27¹⁶ + 28¹⁶⁺² + 29¹⁶.

Podana formula nam razkriva te podatke: ničti folij, ki je označen kot (i), je prilepljen na čelno platnico, prva dva spojna lista (ii, iii) pa sta prilepljena k prvi legi listov.

Na legah od 1 do 12 je zapisan spis *Shulla tiga premishluuana*. V tem prvem delu kodeksa ni nobenih posebnosti v vezavi leg, vsaka ima 16 listov. Vtis o številčni usklajenosti leg je zaradi napak v številčenju mestoma varljiv, saj se iz natančnega popisa leg na prvi pogled zdi, da je listov v legi enkrat več, dvakrat pa manj kot 16.³³

Lege od 13 do 26 vsebujejo *Exemplar* in *Vsakdanie spomishlane*. Število listov v legah v tem delu rokopisa ni več enotno, niha med 12 do 20 oz. 20 + 1 listov na lego.³⁴ Tudi tukaj je prišlo do napak v številčenju, in sicer v 1. in 10. legi. V

³² Dejstvo, da je Skalar ločeno številčil lege posameznih spisov in da je (kot bo še posebej lepo vidno v zadnjem spisu) natančno označeval vsakršne kasnejše spremembe v besedilu, bi lahko dokazovalo, da *Vsakdanie spomishlane* ni njegovo delo; po analogiji bi namreč lahko sklepali, da bi takšno spremembo v strukturi zagotovo jasno označil. Proti tej trditvi govori dejstvo, da se je, kot je razvidno iz rojstnih knjig župnij Šmartina in Kranja, njegova pisava spreminjala. Tako bi ta spis lahko nastal tudi kasneje, in sicer v času, ko je njegovo upanje na tisk že ugasnilo (morda šele potem, ko so bili preostali trije spisi že vezani v kodeks) in je prav zaradi tega natančno označevanje sprememb v legah postalo brezpredmetno.

³³ Stanje leg v prvem spisu (z dvostransko puščico (↔) je označeno mesto šiva v posamezni legi): 1. lega: ff. 1–16: (8↔9), 2. lega: ff. 17–32: (24↔25), 3. lega: ff. 33–48: (40↔41), 4. lega: ff. 49–64: (56↔57), 5. lega: ff. 65–80: (72↔73), 6. lega: ff. 81–96: (88↔89), 7. lega: ff. 97–112: (104↔105), 8. lega: ff. 113–128: (120↔121), 9. lega: ff. 129–145: (137↔138: v številčenju je preskočena številka 133), 10. lega: ff. 146–161: (153↔154), 11. lega: ff. 162–176: (170↔171: podvojeno številčenje – za 174 sledi 174a), 12. lega: ff. 177–190: (182↔183: napaka v številčenju – za 177 sledi 176a in 177a).

³⁴ Stanje leg v drugem spisu, v katerega zadnje polo je zapisan tudi nedokončani tretji spis neznanega avtorja: 1. lega: ff. 190a–210: (199↔200: napaka pri številčenju – za 190 sledi 190a), 2. lega: ff. 211–226: (218↔219), 3. lega: ff. 227–238: (232↔233), 4. lega: ff. 239–250: (244↔245), 5. lega: ff. 251–266:

obravnavanem delu rokopisa je v vseh ozirih posebnost 1. lega *Exemplarja*. Že povsem na začetku je prišlo do napake v foliaciji (za 190 sledi 190a), večja posebnost pa je to, da je folij 210 prilepljen na folij 209. Na vrhu lista 210 je križec, ki označuje, da bi se tukaj morala začeti nova lega, vendar je dobro vidno, da tvori list 210 enoto s 13. lego.³⁵ Več kot očitno je, da je Skalar na tem mestu sprva želel začeti novo lego, toda kasneje si je premislil in ta list prilepil k 13. legi. Z naslednjo stranjo oz. z novo lego (211r) se pisava zelo spremeni, postane manjša, kurzivna in težje berljiva, poveča se tudi število vrstic na stran. Zdi se, kot da bi Skalar do začetka (navidezne) 2. lege *Exemplarja*, do lista 210, s kaligrafsko pisavo skrbno prepisoval svoj osnutek prevoda, nato pa si je po končanem listu 210 premislil in ga prilepil k prejšnji legi. Naslednja lega in še naslednje bi dejansko lahko bile njegovi osnutki prevoda. Glede na to, da odtis sita in vodno znamenje ostajata enaka tudi na listih od 211 naprej, je mogoče sklepati na dokajšnjo sočasnost nastanka prevoda (Skalarjevega osnutka) in njegovega kaligrafskega prepisa.

Zadnji spis obsega 3 lege (lege od 27 do 29) po 16 oz. 16 + 2 listov.³⁶ Posebnost sta druga in zadnja lega. Zadnja dva lista zadnje lege sta prilepljena na zadnjo platnico, druga lega pa je bila zaradi vsebinskih dodatkov dopolnjena z dvema listoma: lista 423 in 424 sta všita v 28. lego med lista 422 in 425. Ta lega ima tako dva šiva, in sicer redni šiv med listoma 418 in 419 ter še dodatni šiv med listoma 423 in 424. Dodatno polo je Skalar vstavil zato, ker je najverjetneje pri pregledovanju opazil, da začete misli na strani 422v zgoraj ni dokončal (»[...] inu kai zhom iest od tega zhetertiga dela drusiga rezhi, ampak kar ie na 1. Cap. Joannis (misel ni dokončana) S. Bernardus na tem sueti ...«).³⁷ Na straneh od 423r do 424r dokonča misel evangelista Janeza ter nadaljuje z drugo točko, in sicer s Krizostomom (423r do 424r). Ko konča z navajanjem Krizostoma, pokaže, da se zopet vrača k začetni misli na strani 422v, in sicer k sv. Bernardu.³⁸ To nakaže tudi z besedami: »S. Bernardus na tem sueti.« Besedilo se nadaljuje na drugi polovici strani 422v in nato na strani 425r.³⁹ Do zdaj je veljalo, da na straneh 424r in 424v nekaj besedila manjka, omenjena ugotovitev o vezavi dodatne pole pa pojasnjuje, da sta poldrugi

(258↔259), 6. lega: ff. 267–282: (274↔275), 7. lega: ff. 283–298: (290↔291), 8. lega: ff. 299–314: (306↔307), 9. lega: ff. 315–330: (322↔323), 10. lega: ff. 331–345: (337↔338: podvojeno številčenje – za 334 sledi 334a), 11. lega: ff. 346–361: (353↔354), 12. lega: ff. 362–373: (367↔368), 13. lega: ff. 374–389: (381↔382), 14. lega: ff. 390–394x_i_15: (394x_i_05↔394x_i_06).

³⁵ Tudi naslednji list 211 nosi oznako za novo polo, ki je za razliko od predhodnega lista tudi oštevilčena.

³⁶ Razpored leg v četrtem spisu: 1. lega: ff. 395–410: (402↔403), 2. lega: ff. 411–428: (redni šiv: 418↔419; dodatni šiv: 423↔424), 3. lega: ff. 429–Ms_K25_435x_i_6 (k temu je treba prišteti še 2 lista, ki sta prilepljena na zadnjo platnico): (435↔Ms_K25_435x_i_1: podvojeno številčenje – za 430 sledi 430a).

³⁷ Da bi bilo vsebinsko dopolnjevanje čim bolj nazorno in razumljivo, ga je Skalar nakazal z dvema majhnima križcema na strani 422v, in sicer nad besedama »Ioannis« in »Bernardus«. S križci je dopolnjevanje označil tudi na vstavljeni strani 423r (2 križca), in sicer nad besedilom, ki posreduje misel evangelista Janeza, ter na desnem robu strani, ko nadaljuje s sv. Krizostomom. Ko ga na strani 424r pripovedovanje zopet pripelje do na strani 422v začete misli sv. Bernarda, s križcem označi, da je treba z branjem nadaljevati pri križcu ob imenu sv. Bernarda na strani 422v.

³⁸ Čeprav to ni označeno, je iz nadaljevanja razvidno, da je to tretja točka njegovega pripovedovanja o svetih očakih.

prazni strani le posledica dopolnjevanja manjkajočega besedila in da je Skalar nenadoma prenehal s pisanjem zato, ker je prišel do mesta, ki ga je zapisal že na strani 422v.

Natančno številčenje leg priča o tem, da je Skalar rokopis nameraval dati v tisk. Številčenje naj bi bilo zagotovilo, da tiskar ne bi pomotoma pomešal leg. Pravilnost te trditve dokazujejo tudi kustosi, ki so izpisani v desnem spodnjem kotu strani,⁴⁰ in ponavljanje zadnje besede prejšnje strani (ki ni posebej izpisana v desnem kotu spodaj) na naslednji strani.⁴¹ Glede na dvolično in nedosledno označevanje veznih besed, ki bralca uvajajo v vsebinsko nadaljevanje na naslednji strani, sklepam, da so te nastajale sproti; če bi nastale kasneje ob ponovnem branju, bi bile gotovo enotnejše. Nič nenavadnega tudi ni, da vezne besede manjkajo predvsem na recto straneh listov, saj se Skalarju ob prehodih na verso stran lista ni bilo treba bati, da bi prišlo do napak pri tiskanju. Kot je že bilo rečeno, je Skalar pri vsakem delu začel na novo številčiti lege, zato je mogoče sklepati, da je vsa tri dokončana dela nameraval izdati ločeno, vsako posebej.⁴² Ob tem se postavlja zanimivo vprašanje, kje in kdaj se je tako natančno seznanil s pripravo rokopisa za tisk (številčenje leg, kustosi ...). Na to vprašanje na podlagi do zdaj znanega gradiva o Skalarju ni mogoče odgovoriti, ostaja pa zanimiv izziv za prihodnje raziskovanje.

Če je Skalar prvotno nameraval izdati troje knjig, vendar so ta njegova besedila ostala skupaj, vezana v sedanji kodeks, moramo iz tega sklepati, da je Skalar na neki točki opustil misel na izid in svoja besedila dal vezati; morda pa ga je prehitela smrt in so njegovo delo dali v vezavo drugi.⁴³ Vezava tega kodeksa predstavlja dokončno slovo od misli, da bi tri v njem zapisana dela izšla kot samostojne knjižne izdaje.

Na tem mestu je treba omeniti tudi kasnejše vpise v pričujoči rokopisni kodeks. Na notranji strani čelne platnice je v levem zgornjem kotu zapisana stara signatura »25/Msc.«; v osrednjem delu platnice je vpis Frana Levstika,⁴⁴ pod njim naj bi bil tudi vpis Avgusta Pirjevca (Mošin 1971: 106),⁴⁵ v levem spodnjem kotu pa je zapisana številka »931«.

Na prvem spojnem nefoliiranem listu je v zgornjem delu zapisano tole: »Maiha dolžin mi Penesz Rf 86«. Sledi težko berljiv zapis recepta v hrvaščini. Drugi spojni list vsebuje naslovno vrstico »Pißmo za zmrliczu«, sledi pa mu latinska molitev.⁴⁶ Prvi v nizu nefoliiranih listov na koncu rokopisa nosi napis »Sa tu mrslicu uractuo / ovak naopak napisano«⁴⁷ (Mošin 1971: 106).⁴⁸ Pod tem besedilom je krog v premeru

³⁹ Da se vsebina s strani 422v res nadaljuje na strani 425r, je razvidno tudi iz prečrtanega kustosa na strani 422v, ki nas usmerja na stran 425r. Ta primer bi lahko razumeli tudi kot dejstvo, da je Skalar kustose očitno pisal sproti in ne kasneje.

⁴⁰ Kustosi manjkajo na sledečih straneh (manjkajo npr. tudi v primeru, če se stran konča z navedbo naslova poglavja ali podpoglavja): *Shulla tiga premishluana* – 1r, 2r, 3r, 4r, 5r, 6r, 7r, 8r, 12r, 13r, 15r, 16r, 20r, 22r, 23r, 24r, 25r, 30r, 32r, 36r, 39r, 40r, 41r, 48r, 51r, 55r, 57r, 58r, 59r, 64r, 65r, 66r, 67r, 68r, 69r, 71r, 72r, 76r, 79r, 81r, 90r, 93r, 97r, 101r, 105r, 106r, 108r, 110r, 111r, 113r, 114r, 117r, 122r, 123r, 127r, 130r, 131r, 163r, 168v; *Exemplar od Suetiga Bonauentura* – 190/a, 203r; recto strani od 211r do 392r; 226v, 285v, 390v, 391v; v spisu *Vsakdanie spomishlane vernih karshanskich dushiz* ni kustosov; *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost* – 396r, 397r, 398r, 399r, 403r, 405r, 405v, 406r, 408r, 410r, 411r, 413r, 414r, 415r, 416r,

7 cm (Mošin 1971: 106), na obodu kroga je 33 križev, v krogu je še en križ, pod njim pa napis »Yesus / Maria / Ssakti tri / nitas«. Zadnji nefoliirani list ima na hrbtni strani nekaj podpisov z različnimi pisavami.⁴⁹

3 Stanje raziskav

Pri predstavitvi dosedanjih omemb Skalarjevega rokopisa bo poudarek na različnih delitvah – nekateri so ga delili na dva dela, nekateri na tri, spet drugi na štiri dele. Pogosto so bile napačne delitve posledica nepoznavanja rokopisa. Navedbe o Skalarju so največkrat zelo kratke in vsebinsko skope.

Omenili smo že, da se je s Skalarjevim rokopisom prvi seznanil Kopitar in o svoji najdbi obvestil Čopa, ki je za Šafařika pripravljaj prispevek o zgodovini slovenskega slovstva. Ker gradivo, ki ga je Čop poslal Šafařiku, še ne vsebuje podatkov o Skalarjevem rokopisu, je te podatke Šafařiku posredoval Kopitar (Slodnjak 1986: 40). Ta podatek lahko okvirno zameji tudi čas najdbe rokopisa – Kopitar bi ga lahko našel po letu 1830, morda leta 1831. Iz Šafařikovih opomb k Čopovemu rokopisu je razvidno, da je Kopitar v pismu s Skalarjevim rokopisom seznanil tudi Čopa (Slodnjak 1986: 41). Rokopis je delil na dva dela: *Shulla tiga premishluuana* (*Schule der Betrachtung*) in spis Bonaventure, *Speculum exemplorum*.⁵⁰ Kopitarjeve podatke je skoraj nespremenjene kasneje uporabil Šafařik v svoji zgodovini *Geschichte der südslawischen Literatur*.

Pri pregledu Čopove rokopisne zapušćine v Arhivu Republike Slovenije⁵¹ se je pokazalo, da je Skalarjev rokopis najverjetneje poznal že Matija Čop, čeprav ga v svojem gradivu za slovensko literarno zgodovino, ki ga je pripravljaj za Šafařikovo

417r, 421r, 423r, (424v), 425r, 427r, 428r, 430r, 430v, 430a, 431r, 432r, 432v, 433r, 435r.

⁴¹ Zadnja beseda prejšnje strani se ponovi na naslednji strani: *Shulla tiga premishluuana* – 11r, 11v, 18v, 20v, 26r, 26v, 27v, 28r, 36v, 38r, 39v, 44r, 49r, 49v, 53r, 56v, 57v, 73r, 75r, 79v, 86r, 86v, 87r, 90v, 97v, 101v, 141v; *Exemplar od Suetiga Bonauentura* – 329r, 346r, 360r, 385r; *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost* – 395r, 419r, 426r, 431v, 434v.

⁴² Problematično ostaja ozadje tretjega, nedokončanega spisa, ki je zapisan v zadnjo lego *Exemplarja*. Konćna trditev bo možna šele ob ugotovitvi Skalarjevega (ne)avtorstva tega spisa.

⁴³ Kot zelo zanimivo se postavlja vprašanje, po kakšnem kriteriju je nastalo zaporedje spisov v kodeksu. Je Skalar svoje spise sestavil v celoto kodeksa po času nastanka, glede na zvrstno-vsebinski vidik, po presoji o pomembnosti ali pa morda po kakšnem drugem kriteriju? Če so njegova dela dali vezati šele po njegovi smrti, bo odgovor na to vprašanje še veliko težji.

⁴⁴ »Adamus Skallar. / Vide Blatt zwischen 190 und 191. / Laibach am 12. Juni 1883. / Fr. Levstik«

⁴⁵ »Oblak, V.: Doneski ... LMS 1890, 185 ss.«

⁴⁶ Zapisa na prvem in drugem spojnem listu sta napisali različni roki.

⁴⁷ Prepis po Vladimirju Mošinu.

⁴⁸ Ta zapis je napisan z isto roko kot recept na prvem spojnem listu.

⁴⁹ Na podlagi jezikovnih značilnosti kasnejših vpisov v kodeks (pisanje »sz« in »cz« za »z« in »c«, beseda »penezi«, neslovenska konćnica pri sklonu: »zmrliczu«) se sklepa, da se je ta rokopis nekaj časa nahajaj tudi v severovzhodnem slovenskem naselitvenem prostoru (Gabrovšek 1987: 9). Zanimivo bi bilo vedeti, kako je prišel tja in kako se je potem znašel na Dunaju.

⁵⁰ Poudariti je treba, da so to zelo kratke in skope omembe.

⁵¹ Arhiv Republike Slovenije: Erbergi, dolski arhiv, fasc. 75, mapa: Čop, Slovenica.

Geschichte der südslawischen Literatur, ni omenil. Gradivo o slovenskem slovstvu je Čop Šafařiku odposlal junija 1831, pri sebi pa je ohranil prepis tega gradiva z namenom, da bi ga še dopolnil (s Kopitarjevimi opombami in dodatki) ter v kratkem izdal širšo obdelavo slovenske slovstvene zgodovine.⁵² Izpiski iz Skalarjevega rokopisa, ki jih omenjam, so se ohranili med izpisi iz dunajskih slovenskih protestantik v Arhivu Republike Slovenije. Ti zapisi so najverjetneje v tesni zvezi z omenjenim Čopovim dopolnjevanjem gradiva. Pozornost so omenjeni izpiski med Čopovo *Slovenico* zbudili zato, ker kažejo na to, da Čop svojega gradiva ni le dopolnil ali vsaj želel dopolniti s podatki, ki mu jih je posredoval Kopitar,⁵³ ampak bi rokopis lahko imel tudi sam v rokah.⁵⁴ K misli o njegovem avtorstvu nas navaja dejstvo, da ta zapis predpostavlja tri vsebinske enote, medtem ko Kopitar navaja dve. V izpiskih so natančno popisani naslovi in obseg posameznih spisov: *Shulla tiga premishluuana*, *Exemplar od Suetiga Bonauentura*, *Vselai, inu nikoli, to ie vezhnost*. Popisu naslovov sledi tudi daljši izpis iz prvega poglavja *Shulle tiga premishluuana* in nato še nekaj krajših izpisov iz naslednjih poglavij. Prepis se do najmanjše podrobnosti ujema s Skalarjevim izvornikom, vsebinsko ujemanje je nadgrajeno tudi z oblikovno usklajenostjo z naslovnimi stranmi originala. Postavlja se vprašanje, zakaj Čop kljub očitnemu zanimanju za Skalarjev rokopis teh podatkov ni vključil (ni mu uspelo vključiti)⁵⁵ v svoje gradivo, ki ga je pripravljal za tisk;⁵⁶ peterburška verzija Čopove zgodovine slovenske literature namreč teh podatkov ne vsebuje.⁵⁷

V svoji zgodovini južnoslovanske literature je Šafařik predstavitev Skalarjevega rokopisa na podlagi Kopitarjevih podatkov umestil v tematsko poglavje teologije, med nabožne, natančneje med asketske spise (Šafařik 1864: 130–131). Po Kopitarju je prevzel tudi vsebinsko dvodelnost rokopisa. Zanimiv je njegov pripis v oklepaju pred naslovom spisa *Speculum exemplorum*: »angebliches« – domnevni *speculum exemplorum f. Dialogus animae et homini* (Slodnjak 1986: 41). Očitno je po Kopitarju povzel tudi mnenje, da je vprašljivo, ali gre res za to Bonaventurovo delo.

Skalarja je v svojem kratkem pregledu slovenskega slovstva omenil tudi Janežič (Janežič 1854: 133), a mu je priznal le avtorstvo prevoda *Exemplarja* sv. Bonaven-

⁵² Prepis rokopisa, ki ga je Čop nameraval dopolniti in pripraviti za izdajo, je po smrti Etbina Henrika Coste kupila ruska vlada in se zdaj nahaja v Petrogradu.

⁵³ Šafařikove navedbe podatkov, ki jih je Kopitar posredoval Čopu, so le informativnega značaja (kratke navedbe) in se razlikujejo od zapisov, ki so se ohranili med Čopovo *Slovenico*.

⁵⁴ To gradivo je morda nastalo med njegovim krajšim bivanjem na Dunaju od 18. 4. do 4. 5. 1832 ali leta 1834 (Kidrič 1925–1932: 99).

⁵⁵ Iz Čopovih pisem Šafařiku se jasno vidi, da je Čop še januarja 1832 omenjal možnega založnika za svojo knjigo, in sicer ljubljanskega Kleinmayrja, oktobra istega leta pa je bil glede možnosti tiska že precej skeptičen (Kos 1986: 168).

⁵⁶ Morda je Čop te podatke o Skalarjevem rokopisu naknadno poslal tudi Šafařiku. Tudi če mu jih je, je to bilo brezpredmetno, saj je znano, da je Šafařik prejeto gradivo precej spremenil in da ga po letu 1833 ni več nadgrajeval in spreminjal (Kos 1986: 167–168).

⁵⁷ Publičnaja biblioteka im. M. E. Saltikova-Ščedrina; Otdel rukopisej, Arhiv Kosta, T., Svjazka X *Čop Matija: Dopolnenija, k rabote Šafarik'a »Geschichte der slavischen Sprache und Literatur«*. Mikrofilm s tem gradivom in prepis vsebine mikrofilma hrani Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU. Prepis je oskrbel Edi Vrečko.

ture, čigar naslov je navedel zelo splošno: *sv. Bonaventura ad pokore*, vendar je z njim kljub vsemu zajel vsebinski ton spisa. Pravilno je navedel tudi čas nastanka spisa (»v letu 1643«). Avtorstvo prevoda *Shulla tiga premishluuana* pa je pripisal Janezu Volfu, kar je le poslovenjena oblika nemškega imena (Johannes Wolf).

V kritiki Kleinmayrjeve *Zgodovine slovenskega slovstva* (1881) se je Skalarjevega rokopisa na kratko dotaknil tudi Fran Levstik. Kleinmayrju očita, da je pri naštevanju slovenskih pisateljev izpustil okrog 30 imen (Levstik 1881: 173), med njimi imenuje tudi Adama Skalarja. Ob tem je zanimivo, da je, čeprav je rokopis poznal od blizu,⁵⁸ pri naštevanju slovenskih rokopisov tudi sam pozabil omeniti Skalarjevega (Levstik 1881: 189–191).

V obdobju od sredine osemdesetih let 19. stoletja pa vse do šestdesetih let 20. stoletja je preučevanje Skalarja, če izvzamemo natančno Oblakovo jezikovno analizo Skalarjevega rokopisa, ostalo na mrtvi točki. Skalarja so na kratko omenjali Josip Marn (Marn 1883: 27),⁵⁹ Karol Glaser (Glaser, 1894: 172–173),⁶⁰ Anton Medved (Medved 1906: 403–405)⁶¹ in France Kidrič (Kidrič 1921: 74; Kidrič 1929–1938: 104).⁶²

Prvi, ki se je nekoliko več ukvarjal s Skalarjevim rokopisom, je bil Vatroslav Oblak; posvetil se je predvsem jezikovni analizi njegovega jezika in v uvodu podal tudi nekaj osnovnih podatkov o rokopisu. V rokopisu je prepoznal dva dela (*Shulla tiga premishluuana, Exemplar od Suetiga Bonaventura*) in natančno popisal njuna naslova ter podal opis kompozicije obeh spisov. Zanimivo je, da je v svojo kratko predstavitev kljub trdnemu prepričanju o dvodelni zgradbi rokopisa vključil tudi preostala dva spisa (Oblak 1890: 185–187). Skalarjev jezik je označil kot primer doslednega pisanja domačega gorenjskega narečja, k temu pa dodal, da njegov jezik kljub temu ni povsem brez vpliva takratne knjižne norme. Opozoril je na nedoslednosti v uporabi bohoričice in na veliko število germanizmov. Vendar je kljub izrazito kritičnemu odnosu do Skalarjevega jezika poudaril njegov pomen za poznavanje slovenskega narodnega (narečnega gorenjskega) jezika 17. stoletja (Oblak 1890: 185, 236).

Mirko Rupel je v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja Skalarjev rokopis opredelil kot zbornik treh iz nemščine prevedenih pobožnih premišljevanj, omenil pa je le naslov prvega dela (Rupel 1956: 281). Nekaj let kasneje je v *Slovenskem biografskem leksikonu* natančno navedel tri naslove spisov (prvega, drugega in četrtega spisa v kodeksu), prva dva je označil kot prevoda iz nemščine, pri tretjem pa se o tem ni opredelil (Rupel 1960–1971: 324).

⁵⁸ To je mogoče ugotoviti iz njegovega vpisa in podpisa na notranji strani čelne platnice Skalarjevega kodeksa.

⁵⁹ Njegovo pričevanje v *Jezičniku* je le prevod Šafařikovih navedb.

⁶⁰ Povzel je Oblakovo razdelitev rokopisa na dva dela, preostalih dveh spisov pa sploh ni omenil.

⁶¹ Za Oblakom je ponovil dvodelno delitev rokopisa. V »zmešnjavi podatkov« je navedel tudi spis *Vselai inu nikoli*, vendar so omembe zelo nejasne in zmedene: navedel ga je namreč med vsebinskimi podnotami *Exemplarja*.

⁶² Nastanek Skalarjevega rokopisa je umestil v leto 1643. Rokopis je opredelil samo z naslovom *Shulla tiga premishluuana* in ga imenoval za prvi slovenski asketični spis. Ostalih delov rokopisa ni omenjal.

V letih 1968 in 1973 sta Skalarjev rokopis v svojih pregledih starejšega slovenskega slovstva bežno omenjala Pogačnik in Grafenauer. Pogačnik o Skalarjevem rokopisu pravi, da so v njem pod naslovom *Shulla tiga premishluuana* zajete tri pobožne meditacije (Pogačnik 1968: 177), Grafenauer pa omenja le po Wolfovi predlogi nastalo *Shullo tiga premishluuana* (Grafenauer 1973: 138).

Prelomnico v poznavanju Skalarjevega rokopisnega opusa predstavlja delo Makedonca Vladimirja Mošina, ki se je ob ukvarjanju s Kopitarjevo zbirko slovenskih kodeksov v Narodni in univerzitetni knjižnici dotaknil tudi Skalarjevega rokopisa. Prvi je podal natančne kodikološke podatke o rokopisu in v kodeksu prepoznal štiri vsebinske enote (Mošin 1971: 105–106). Povedal je, da je prvi, drugi in četrti spis napisala Skalarjeva roka, za tretjega pa je trdil, da ni Skalarjevo delo.

Vsebinski oris Skalarjevega rokopisa je v svojem diplomskem delu obravnavala Darja Gabrovšek. Natančno je predstavila tudi kompozicijo del ter opisala kodikološke značilnosti rokopisa (Gabrovšek 1987).

V leksikonu *Slovenska književnost* je o Adamu Skalarju pisal Marijan Smolik. O njem je povedal, da je v letu 1643 prevedel duhovni spis J. Wolfa in *Breuilquium* sv. Bonaventure ter da je k temu dodal spis *Vselai inu nikoli* (Smolik 1982: 316; Smolik 1996: 416). Smolik je tudi prvi, ki je spis *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost* označil za izvirno Skalarjevo delo (Smolik 1997: 91–92). Na podlagi njegovih omemb treh delov rokopisa in poudarjanja Skalarjevega avtorstva teh del je očitno, da tretjega spisa, *Vsakdanie spomishlane*, ni pripisoval Skalarju.

Jožeta Rajhmana je zanimalo predvsem vprašanje Skalarjevega *Exemplarja*. Prišel je do sklepa, da je Skalar Bonaventuro najverjetneje uporabil prek nemškega prireditelja, ne da bi sam preveril, koliko je nemški prireditelj prevajal *Breuilquium* ali iz njega samo črpal. Rajhmanu je naslov nemške priredbe, katere obstoj je predvideval, ostal neznan. Po njegovem mnenju je *Exemplar* glavni naslov drugega spisa v kodeksu, *Breuilquium* pa je (nevede) dodan kot podnaslov, kar je kasnejše raziskovalce zapeljalo, da so mislili, da gre za *Breuilquium*. Po njegovem prepričanju Skalarjev rokopis nikakor ni prevod srednjeveškega besedila, temveč nemškega teksta, ki se je naslonil na Bonaventuro, vendar ne na *Breuilquium*, ki ga je uporabil le kot svoj *Breuilquium*, kratek diskurz (Rajhman 1987: 387; Rajhman 1989: 132).

Zadnja se je s Skalarjem ukvarjala Jožica Škofic. Prispevala je natančno glasoslovno analizo Skalarjevega jezika ter ovrednotila in dopolnila Oblakovo oceno Skalarjevega rokopisa. Pritrdila je Oblaku, da Skalarjev jezik sicer zaznamujejo številne gorenjske narečne značilnosti (predvsem na glasoslovni ravni), vendar je njegov jezik zaradi močnih interferenc s knjižnim jezikom opredelila kot nadnarečje, ki je usklajeno z jezikovno tradicijo cerkvenega obredja zahodnega slovenskega naselitvenega prostora. V nasprotju z Oblakovo trditvijo, da Skalarjev narodni (ljudski, narečni) jezik ni povsem prost vpliva knjižnega jezika, je svoje ugotovitve strnila v misel, da »čisto prost gorenjskega narečja Skalarjev knjižni jezik ni« (Škofic 1998: 213–214).

4 Skalarjeva prevoda

4.1 Shulla tiga premishluuana, sloshena skusi brata Ioannesa Wolfa, reformiraniga Franciscarneria ...

Prvi spis obsega folije od 1 do 190 oziroma 12 leg po 16 listov. Če so dela v kodeks uvrščena po kronološkem principu, je ta spis najverjetneje nastal malo pred *Exemplarjem*. Smolik piše, da sta obe deli nastali v letu 1643 (Smolik 1982: 316; Smolik 1996: 416).

Na naslovnici k prvemu prevodu Skalar navaja skoraj povsem točne podatke o nemškem izvirniku, po katerem je nastal prevod.⁶³ Pove, da je avtor knjige »Ioannes Wolf, reformirani Franciscarner« in da je knjiga nastala v času, ko je bil Wilhelm škof v Brixnu. Skalar tudi zapiše, da je bila knjiga natisnjena leta 1633 v Insbrucku, in sicer pri tiskarju Johannu Jachnu. Nemškega izvirnika mi v Sloveniji do zdaj še ni uspelo najti. V tujini sem ga izsledila v Avstrijski nacionalni knjižnici⁶⁴ in v knjižnici v Göttingenu.⁶⁵ Rezultat poizvedovanja je točen naslov izvirnika *Schuel der Betrachtung*,⁶⁶ ki je bil raziskovalcem do zdaj neznanka. Iz ugotovljenega naslova se vidi, da je nemški naslov izvirnika (*Schule der Betrachtung*) očitno poznal že Kopitar (Slodnjak 1986: 41). Primerjava Skalarjeve naslovnice z naslovnico nemškega izvirnika kaže, da je Skalar naslovnico dobesedno prevedel iz nemščine.

Nemški izvirnik obsega 471 paginiranih strani,⁶⁷ vsebuje tri različne vsebinske enote, in sicer: »[...] Im Erften wird gehandelt von den Reglen der Betrachtung. Im Andern von den Betrachtungen der fünffzehen Geheimnuffen deß H. Rosenkrantz. Im Dritten von allerley täglichen, stündlichen, sehr andächtigen nutzlichen Betrachtungen und Übungen, auch Mündtlichem Gebett.«

Skalar je prevajal osrednje poglavje (»Von den fünffzehen Geheimnuffen deß H. Rosenkrantz, wie nemblichen dieselbigen können betrachtet werden; darauß auch zu lernen ist, wie man alle andere Materien und Geheimnuffen betrachtet kan.«), ki obsega 17 poglavij, in sicer strani od 109 do 353. Prvo in zadnje poglavje izvirnika je izpustil in začel pripoved s prvo skrivnostjo veselega dela rožnega venca. Tako je njegov prevod dobil pregledno in dosledno simetrično zgradbo (trije deli rožnega venca – veseli, žalostni in častitljivi del s po petimi skrivnostmi). Zadnje Wolffovo poglavje (z naslovom »Volgen noch etliche Lehren, die Betrachtung betreffent.«) je

⁶³ Zmoti se samo pri navedbi tiskarja. Navaja Johanna Jachna, v resnici pa je delo natisnil Johann Gäch(en). Pri iskanju nemškega izvirnika se je izkazalo, da je pravi priimek avtorja nemškega izvirnika »Wolff« in ne »Wolf« (kar ob obilici Wolf(f)ov v tistem času ni zanemarljiv podatek).

⁶⁴ Österreichische Nationalbibliothek.

⁶⁵ Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen.

⁶⁶ Wolff, Johann: *Schuel der Betrachtung* (mikrofilm); SUB Göttingen, sign: MA 95–111: 550; Harold Jantz collection: German baroque literature, No. 2749; New Haven: Research Publications, 1973.

⁶⁷ Začetne strani, ki niso paginirane, vsebujejo predstavitev vsebine, *Approbatio* in *Epistola Dedicatoria*, zadnjih pet strani v knjigi pa register in popravke. Strani od 1 do 14 vsebujejo predgovor, *Vorred an den Leser*.

pridružil 15. poglavju in ga poimenoval »Drugi kratki nauki, kateri pomagajo s' dobrim nuzom inu s pridam h'premi fhluanu priti.«

V uvodnem poglavju, ki ga je Skalar izpustil, Wolff opisuje strukturo svojega razmišljanja o skrivnostih rožnega venca. Napove, da bo razmišljal o petnajstih skrivnostih rožnega venca, ki bodo razvrščene v petnajst poglavij. Vsako poglavje bo imelo tridelno zgradbo. Pove tudi, da bo pri vsaki podenoti še posebej izpostavil tri točke, jih na kratko razdelal in ponudil bralcem v razmislek. Tiste, ki bodo razmišljali ob njegovem podajanju božjih skrivnosti, opozarja, naj ne preberejo hkrati vseh treh delov posameznega poglavja in vseh izpostavljenih točk, saj se jim bo tako razmišljanje zdelo predolgo. Bralce opozori, da bodo razmišljanjem sledili nauki in molitev. Njegova podrobna navodila in napotki so povsem v skladu z naslovom dela, *Schuel der Betrachtung*. Celotno delo je kompleksen pripomoček za uvajanje v razmišljanje o božjih skrivnostih. Prvemu, teoretičnemu delu knjige, ki bralca opremi z napotki za uspešno poglobljanje v božje resnice, sledi drugi, praktični del, ki ga uvede v razmišljanje na podlagi skrivnosti iz Marijinega in Jezusovega življenja.

Wolff poglavja naslavlja po skrivnostih rožnega venca. Naslovu skrivnosti sledi citat iz Svetega pisma, pod njim pa je podoba (najverjetneje lesorez), ki prikazuje obravnavano skrivnost. Temo razmišljanja napovedujejo tudi verzi pod podobo. Skalar je pri naslavljanju poglavij sledil Wolffu, vendar mu je za osvetlitev vsebine v posameznih poglavjih služil le citat iz Svetega pisma, Wolffovih verzov ni prevajal.

Primerjava Skalarjevega prevoda z Wolffovim izvirnikom je pokazala, da je Skalar sicer vestno sledil Wolffovi vsebinski strukturi dela, vendar je marsikatero njegovo misel skrajšal ali pa izpustil. Skalarjevo prirejanje je mestoma okrnilo Wolffovo natančno vsebinsko in oblikovno zasnovo. V nekatere izpuste ga je prisililo načelo, da se je sam osredotočil le na drugi del Wolffovega spisa in je zato moral izpustiti vsa Wolffova navezovanja na prvi del spisa. Pri prirejanju se mu je pogosto primerilo, da se je npr. sprva odločil, da bo od prvega dela poglavja uporabil samo prvi dve temi izmed treh od Wolffa ponujenih vsebin za razmišljanje, vendar je nato med prevajanjem na svoj sklep pozabil. Tako je npr. na strani 13v na začetku podpoglavja »Premishluane« izpostavil samo dve Wolffovi temi, nato pa je pri prevajanju razlage obeh tem namenoma ali nehote pozabil na svojo odločitev in na strani 15v predstavil tudi tretjo točko Wolffovega razmišljanja. V podobnih primerih gre včasih res za Skalarjeve spodrseljaje (ki pa se kljub temu smiselno zlijejo v celoto), toda največkrat je to verjetno le posledica njegovega prirejanja izvirnika. Skalarjevo prirejanje je treba razumeti predvsem v smislu krajšanja izvirnega besedila, ne pa v smislu svobodnega prevajanja, saj je njegov prevod precej natančen in dosleden.

Skalar je ohranil tridelno vsebinsko zgradbo posameznih poglavij. Tako kot pri Wolffu tudi pri njem posamezna poglavja zaključujejo nauki in molitev. Enotnost in preglednost je v Skalarjevem prevodu zabrisana pri razmišljanjih. Pri Wolffu ima vsak izmed treh delov posameznega poglavja ob koncu izpostavljene po tri točke oz.

teme, ki so namenjene globljemu premisleku.⁶⁸ Pri Skalarju so razmišljanja navadno navedena posebej (nakazana so s podnaslovom »Premishluane«), včasih so prepletena z ostalim besedilom, a so od njega ločena z odstavkom (včasih manjka tudi odstavek). Zgodi se tudi, da Skalar razmišljanja enostavno izpusti (npr. po prvem delu tretjega poglavja, stran 34r).

Primerjava z izvirkom je med drugim pokazala, da Skalar očitno ni maral prevajati verzov. Izpustil je vse uvodne verzove k posameznim poglavjem. Na koncu 14. poglavja (177ar) pove, da je namesto molitve na tem mestu treba zmoliti himno »O Gloriofa Domina«,⁶⁹ vendar himne ne prevede. Če je ob koncu 14. poglavja vsaj nakazal, da bi na tem mestu morala biti himna, pa Wolffovo verzno molitev na koncu 15. poglavja preprosto izpusti in jo nadomesti z Wolffovim 17. poglavjem.⁷⁰

Kompozicija Skalarjevega spisa je bila predstavljena med opisom njegovega ravnanja z nemškimi izvirkom; na tem mestu naj sledi še nekaj besed o vsebini spisa. *Shulla tiga premishluuana* je razmišljanje o življenju Jezusa in Marije ob skrivnostih rožnega venca.

Prva tretjina spisa (ff. 1v do 70v) obravnava skrivnosti veselega dela rožnega venca. Prva skrivnost (ff. 2r do 21v) je Gospodovo oznanjenje Devici Mariji – angel Gabrijel oznanja Mariji, da jo je Bog izbral za mater odrešeniku sveta, ki bo človeštvo odrešil greha. Drugo poglavje (ff. 21v do 32r) opisuje Marijin trimesečni obisk pri Elizabeti in njeno skrb zanjo. Sledi opis Jožefove in Marijine poti v Betlehem (ff. 32r do 44v) ter njuno neuspešno iskanje prenočišča. Zavrnjena in zasramovana sta prenočišče našla v skromni koči popotnikov in revežev, kjer je Marija opolnoči rodila Jezusa Kristusa. Nebo se je zasvetilo, kot bi bil dan, prostor pa je napolnilo veselo angelsko petje. Triintriideset dni po Jezusovem rojstvu (ff. 45r do 58r) se je Marija skupaj z Jožefom odpravila k darovanju v jeruzalemski tempelj. Sveti Simeon je ob srečanju v templju Mariji izrekel besede (55v), ki so jo razžalostile: »Tuoio dushizo bode en mezh te shalosti prebodel [...]« Po darovanju v templju se je Jožefu v sanjah prikazal angel, ki ga je posvaril pred Herodom, in mu svetoval beg v Egipt. Zadnja skrivnost veselega dela rožnega venca (ff. 58r do 70v) pripoveduje o romanju Jožefa, Marije in dvanajstletnega Jezusa v jeruzalemski tempelj. Ko so se vračali domov, sta Marija in Jožef šele po celem dnevu hoda ugotovila, da se je Jezus izgubil, zato sta se morala vrniti v Jeruzalem. Jezusa sta našla zatopljenega v pogovor s pisarji v templju, z njimi se je pogovarjal o Mesiji.

Drugi del spisa (ff. 70v do 135v) predstavlja skrivnosti žalostnega dela rožnega venca, Jezusovo trpljenje in smrt. Opis prve skrivnosti (ff. 70v do 83v) obsega opis zadnje večerje in postavitve zakramenta sv. evharistije. Jezus je apostolom napovedal svoje trpljenje. Skupaj z njimi se je odpravil na Oljsko goro, kjer je na vrtu

⁶⁸ Ko Wolff preide od pripovedi k razmišljanju, ta prehod lepo izvede v stavku ali dveh, Skalar pa preide k razmišljanju brez kakršnega koli veznega stavka (samo s podnaslovom, s tem da včasih tudi ta manjka).

⁶⁹ »Na mesti molitue fe ima letu oprauit, ta Hijmnus: o Gloriofa Domina, kateri fe naide v'officiomi Diuize Marie, kir so Laudes.« (177ar.)

⁷⁰ Poimenuje ga »Drugi kratki nauuki, kateri pomagao s'dobrim nuzom inu s pridam h'premi'hluuanu priti.«

celo noč prebil v molitvi in potil krvavi pot. Prosil je Boga, da bi šel kelih trpljenja mimo njega, vendar je govoril, naj se zgodi Očetova volja in ne njegova. Med molitvijo se je Jezus dvakrat vrnil k apostolom, da bi pri njih našel tolažbo, a ti so trdno in brezskrbno spali. Žalosten jih je zbudil šele takrat, ko je zagledal razsrjeno množico, ki se je bližala Oljski gori, da bi ga prijela. Jezusa so odvedli k Pilatu, da bi ga obsodil, ta pa ga je poslal k Herodu, kjer je bil deležen velikega zaničevanja in zasramovanja. Herod je končno sodbo prepustil Pilatu, ki si je Jezusa želel rešiti, toda zavedal se je, da bi tako padel v nemilost pri cesarju, zato ga je ukazal močno prebičati. Sledi zelo nazoren in strašljiv opis bičanja. Z bičanjem (druga skrivnost, ff. 83v do 95v) Jezusovega trpljenja še ni bilo konec, na glavo so mu namreč posadili trnjevo krono (tretja skrivnost, ff. 95v do 106r), ki se je zarila v kožo in mu prizadejala še večje bolečine. Kot lažnega kralja so ga odeli z raztrganim škrlatnim plaščem in ga še naprej zasramovali. Četrta skrivnost (ff. 106r do 119r) prikazuje Pilatovo obsodbo na smrt s križanjem in Jezusovo nošenje križa na Kalvarijo. Na njegovi težavni poti ga je spremljala velika množica hudobnih ljudi, ki so goreli od želje po še večjem mučenju in kruti usmrtitvi. Zadnja skrivnost (ff. 119v do 135v) nazorno naslika pribijanje na križ in Jezusovo smrt. Opisuje, kako se je v trenutku stemnilo, kako so pokale skale in se odpirali grobovi.

Poglavja od 11 do 15 govorijo o skrivnostih čistiljivega dela rožnega venca (ff. 136r do 190v). Prva skrivnost (ff. 136r do 149v) prikazuje veselo vstajenje Jezusa Kristusa. V to skrivnost je vtkana zanimiva podoba angelov, ki so na veliko noč obiskali kraje Jezusovega trpljenja ter na teh krajih zbirali njegovo prelito kri in jo odnesli pred njegov grob. Prav tako je edinstven tudi opis procesije (nedolžni otročiči, device, vdove, zakonske žene, patriarhi, preroki, mučenci ...), ki je spremljala Jezusovo dušo ob vračanju v njegovo telo. Angeli so odvalili kamen od groba, Jezusu vrnili njegovo prelito kri, duša pa se je znova naselila v njegovem telesu. Tako je Jezus premagal peklena vrata in vstal od mrtvih; nato je obiskal kraje svojega trpljenja in žalostno mater. Odrešeni rod je s svojim vstajenjem popeljal s sabo v raj, nato pa se je vrnil na Zemljo in se prikazal apostolu Petru, Mariji Magdalenin in drugim apostolom. Štirideset dni po vstajenju je bil večino časa pri odrešenemu ljudstvu v raj, toda štirideseti dan po vstajenju se je prikazal Mariji in apostolom ter napovedal svoj odhod v nebesa (druga skrivnost, ff. 149v do 159r). Na Oljski gori se je poslovil od apostolov in Marije ter jim obljubil, da bo poslal tolažnika, Svetega Duha. Ob prihodu v nebesa ga je Oče posadil na svojo desnico, Jezus pa je odrešenemu ljudstvu, ki ga je privedel s sabo, vsakemu po njegovih zaslugah odkazal mesto v nebesih. Ob vrnitvi v božje kraljestvo ni pozabil na svoje obljube: po enajstih dneh je apostolom in Mariji poslal Svetega Duha (tretja skrivnost, ff. 159r do 165v), po katerem so prejeli njegovo milost in moč. Nič več se niso skrivali pred Judi, ampak so začeli oznanjati veselo oznanilo, zaradi katerega se je spreobrnilo veliko ljudi. Četrta in peta skrivnost prikazujeta Marijino vnebovzetje in njeno kronanje v nebesih. Mariji je bilo po angelu Gabrijelu oznanjeno, da jo bo Jezus vzel k sebi v nebesa (četrta skrivnost, ff. 165v do 177ar), v ta namen ji je angel

prinesel slovesno belo oblačilo in nebeško vejico. Apostoli so se zbrali in bdeli ob njej, ko je z neba prišel Jezus v spremstvu angelov in njeno dušo odnesel v nebo. Apostoli so hoteli Marijino telo pokopati, a so jih pri tem ovirale množice Judov; vsi, ki so nasprotovali njenemu pogrebu, so oslepeli, spregledali so lahko le, če so se spreobrnil. Marijina duša se je v spremstvu Jezusa in angelov vrnila nazaj na Zemljo in se naselila v telesu. Marija je bila tako z dušo in telesom vzeta v nebo, kjer je bila deležna velike časti in bila okronana za kraljico nebes (peta skrivnost, ff. 177av do 190v).

4.2 Exemplar od Suetiga Bonaventura zhloueku naprei postaulena koku se ima eden spet s'Bogam sdrushiti skusi pokuro ...

Drugi, najobsežnejši spis obsega folije od 190a do 392 oz. 14 leg, lege od 13 do 26. Število listov v legah v tem delu rokopisa niha med 12 in 20 oz. 20 + 1 list na lego. Tudi naslovna stran drugega Skalarjevega prevoda vsebuje mnogo podatkov o izvorniku, Skalar poda naslov dela (nemškega izvornika), naveden je avtor (avtor latinske predloge: Bonaventura; nemški prevajalec oz. prirejevalec predloge ostaja neznan), na kratko sta predstavljena vsebina⁷¹ in način podajanja vsebine (dialog),⁷² naveden je naslov latinskega izvornika (*Breuilquium*), povedano pa je tudi, da gre za prevod iz nemščine, natančneje, za nemški prevod latinskega spisa.

Omenjeni podatki so bili dober obet, da pri iskanju izvornika ne bi smelo biti prevelikih težav, a se je kmalu zataknilo. Ob primerjavi Skalarjevega prevoda z latinsko različico *Breuilquiuma* se je že na začetku pokazalo, da – razen nekaj malega vsebinskega prekrivanja z uvodom – Bonaventurov *Breuilquium* nima veliko skupnega s Skalarjevim *Exemplarjem*. Na neujemanje Bonaventurovega in Skalarjevega prologa ter ostalega besedila je prvi opozoril že Jože Rajhman (Rajhman 1987: 387).

S pomočjo Skalarjevih podatkov mi je naposled uspelo najti naslov možnih nemških izvornikov, od katerih je prvi izšel leta 1599 (440 strani, format ni znan), drugi pa 1608 (375 strani, osmerka). Naslova sta identična; možno je, da gre v drugem primeru le za ponatis, vendar tega samo glede na osnovne podatke o obeh knjigah iz Državne knjižnice v Berlinu⁷³ in iz Bavarske državne knjižnice v Münchnu⁷⁴ ni mogoče potrditi. Nemški naslov najverjetnejše Skalarjeve predloge se glasi: *Breuilquium*⁷⁵ *Sancti Bonaventurae. Das ist, Ein Exemplar vnd Vorbild deß Menschlichen Lebens, in welchem vns fürgef tellt, wie vnd was Gestalt der Mensch, so sich blinder weiß von Gott dem höchsten Gut, zu den Creaturen gewendt, sich wider mit demselben vereinigen, vnd also auß einem Sünder ein Büßler werden, vnd etlich die ewige Seligkeit erlangen künde.* Za primerjavo še Skalarjev naslov:

⁷¹ »[...] koku fe ima eden spet s'Bogam sdrushiti skusi pokuro, ker se ie od niega skusi greh odlozhil.«

⁷² »Venim sgouorianiu mei zhouekam inu dushizo.«

⁷³ Staatsbibliothek zu Berlin.

⁷⁴ München, Bayerische Staatsbibliothek.

⁷⁵ Navezovanje obravnavanega spisa na *Breuilquium* ima svoje začetke očitno že v Skalarjevem nemškem izvorniku.

Exemplar od Suetiga Bonauentura zhloueku naprei postaulena koku se ima eden spet s' Bogam sdrushiti skusi pokuro ker se ie od niega skusi greh odloznil.

Poleg omenjenih podatkov so mi bile na voljo še tri uvodne strani iz druge izdaje (1608) omenjene nemške knjige. Prva stran prvega predgovora se ujema s Skalarjevim prvim predgovorom »Predguar na tega ker bere«, prva stran drugega predgovora pa se ujema s Skalarjevim »Mitel ali nafnanie. Koko fe imαιο lete bukueze snuzam brati knuzu isuelizhania.« To dejstvo zadostuje, da vem, da sem pri iskanju Skalarjevega nemškega izvornika očitno na pravi poti, vendar dokončne sodbe še ne omogoča. Šele natančen vpogled v izvornik bo omogočil tudi pravilnejšo presojo o Skalarjevem prevodu – o zvestobi izvorniku ali pa o njegovem ustvarjalnem prirejanju. Omenjena možna nemška izvornika sem iskala po slovenskih redovnih in ostalih knjižnicah, a trenutno mi ju še ni uspelo najti.

Vendar se »pot k izviru« z najdbo možnega nemškega izvornika še ni končala. Potem sem skušala dognati, katero Bonaventurovo delo je v ozadju *Exemplarja*. Prebiranje Bonaventurovih del me je prek prebiranja prologov in iskanja podobnega načina podajanja vsebine, kot je Skalarjev, pripeljala do Bonaventurovega dela z naslovom *Soliloquium (de IV Mentalibus Exercitiis)*.⁷⁶ Prolog tega dela se ujema s Skalarjevim *Mitel ali nafnanie*. Ko sem primerjala Skalarjev *Exemplar* z latinskim izvornikom *Soliloquija*, se je izkazalo, da se vsebinsko v večji meri ujema s Skalarjevim prevodom. Prav tako kot Skalarjev *Exemplar* se tudi *Soliloquium* deli na štiri razmišljanja in je napisan kot dialog med dušo in človekom: duša sprašuje, človek odgovarja. Odstopanja so v kompoziciji podpoglavij, na več mestih so malenkostne vsebinske spremembe, namreč poenostavitve, včasih pa je pri Skalarju dodan večji vsebinski pasus. Pri tem se ne sme spregledati dejstvo, da je Skalar prevajal iz nemščine. Primerjava z latinskim izvornikom (*Soliloquium*) služi samo kot dokaz, da se nemški izvornik ne navezuje na *Breuilquium* (kot se je do zdaj zmotno predvidevalo), ampak najverjetneje na *Soliloquium*.

Skalarjev drugi spis se deli na uvodni del in štiri razmišljanja. Uvodni del je sestavljen iz dveh predgovorov, in sicer »Predgouar na tega ker bere« (190av–198r) in »Mitel ali nafnanie. Koko fe imαιο lete bukueze snuzam brati, knuzu isuelizhania« (198r–202r). Zanimiva je tudi kompozicija razmišljanj. Prvo in tretje razmišljanje sta strukturirani v tri poglavja, drugo in četrto pa nista razdeljeni v podpoglavja, ampak naslovu sledi strnjen tekst. Razmišljanja so napisana v obliki vprašanj in odgovorov. Duša sprašuje, človek ji odgovarja.

V prvem predgovoru je povedano, da človeka pestijo mnoge težave in nadloge, ki imajo začetek v izvornem grehu, v katerem je začetek tudi vseh ostalih grehov. Edino, kar lahko reši človeštvo, je, da se od grehov znova obrne k Bogu. Pisec napove, da bo prav slednje glavna tema knjige in da bo vsebina podana v dialogu med dušo in človekom. Knjigo imenuje »en shpegel tega lebna« (197v spodaj).

⁷⁶ Tradicija samogovorov (*soliloquium*) sega v antiko. Avguštinov *Soliloquium* je pogovor med razumom in njim samim o božjem znanju in o božji duši. *Soliloquium* Petra Abelarda je pogovor med Abelardom in Petrom. Vsak svoj *Soliloquium* sta napisala npr. tudi Tomaž Kempčan in Hugo Svetoviktorski.

Drugi predgovor, »Mitel ali nafnanie«, z besedami apostola Pavla pokaže začetek, sredino in cilj človekovega notranjega življenja. Poudari, da človek potrebuje božjo moč, dobroto in modrost, če hoče, da bo njegovo notranje življenje in premišljevanje božjih reči Bogu zares všeč. Vsaka duša, ki želi premišljevat božje reči, mora pripogibati kolena pred sv. Trojico in prositi Boga, da v takem razmišljanju ne bi omagala, da ne bi zgrešila resnice in da bi ji razmišljanje koristilo (199r–200r). Apostol Pavel ljudem kaže tisto, o čemer bi morali razmišljati. Duša mora najprej razmisliti o sebi: o tem, kako jo je greh pokvaril in kako je bila z božjo pomočjo zopet očiščena. Šele potem, ko je dobro razmislila o sebi, naj razmišlja o zunanjih stvareh, ki so slabe in neobstoje (200r spodaj–200v). Duša naj razmisli tudi o stvareh, ki so pod njo, o smrti, pravični sodbi in večni peklenski kazni (200v spodaj–201r zgoraj), ter o stvareh, ki so nad njo, o večni kroni, zveličanju izvoljenih, nebeškem veselju in nebeškem prebivališču. Ta štiri razmišljanja tvorijo sveti križ, ki ima štiri dele, prav tako kot so tudi štiri Elijeva ognjena kolesa in strani neba (201r).

Za uvodnim delom sledijo štiri razmišljanja. Prvo razmišljanje (202r–271r) obravnava naslednje teme: »Vtem peruim koku ie shlahtna ta dushiza od Boga stuariena« (202v–212r), »Vtem drugem koku gerdo ie skusi greh ob soio lepoto pershla« (212r–237r), »V trekim, koku ie skusi Christushouo terpleine spet ozhishena« (237v–271r). Drugo razmišljanje (272r–321v) govori »[...] od sanikernasti tega sueta v katerim nez h ni stonouitniga.« Tretje razmišljanje (321v–345v) ima tri poglavja, in sicer »To treke spremishluanie ima 3 capitulne. Ta perui od smerti, ta drugi od sodbe boshie, ta treki od pekla.« Prvo poglavje ni posebej naslovljeno, ampak se preprosto nadaljuje po uvodni napovedi vsebine razmišljanja (322r–329r). Drugo poglavje je naslovljeno »Od te sadnie shtrashne sodbe. Inu od smerti« (329r–334ar), zadnje pa »Od sodbe boshie inu peklenske martre« (334ar–345v). Četrto razmišljanje je pogovor o nebeškem veselju in zveličanju: »Premishluanie od nebeskiga vef sella inu isuelizhania« (345v–392r).

5 Sklep

Adam Skalar je s svojima prevodoma nemških izvornikov *Shulla tiga premishluuana* in *Exemplar od Suetiga Bonauentura* slovensko slovstvo obogatil z dvema novima literarnima oblikama, meditativno prozo (*Shulla tiga premishluuana*) in filozofsko razpravo (*Exemplar od Suetiga Bonauentura*). V obeh prevodih so močno poudarjene literarne prvine, ki so nosilke teološke, meditativne in filozofske vsebine.

V spisu *Shulla tiga premishluuana* so v pripoved o Jezusovem in Marijinem življenju, ki se podaja v skrivnostih (veselega, žalostnega in častitljivega dela) rožnega venca, vpletene pripovedi, ki sicer temeljijo na drobnih svetopisemskih motivih, vendar so s svobodnim prirejanjem razvite v dolgo in nadrobno pripoved. Takšne svobodne prozne pripovedi učinkujejo zelo slikovito, osebe, dogodki,

pokrajine in predmeti pred očmi bralca oživijo. Tako ustvarjena pripoved trka na bralčeva čustva in ga zbuja iz njegove čustvene otopelosti (Marijino in Jožefovo iskanje prenočišča, Jezusovo rojstvo v hlevu, nesramno obnašanje do svete družine ob Marijinem darovanju v templju, Jezusovo bičanje in križanje ...). Tudi vsebina spisa *Shulla tiga premishluuana* je »novum« v slovenskem slovstvu, saj poleg strogo evangeljskega (protestantskega) svetopisemskega izročila vnaša v pripoved tudi apokrifne motive ter z njimi dopolnjuje manjkajoče podatke iz Jezusovega in Marijinega življenja.

Exemplar od Suetiga Bonauentura prek dialoga med dušo in človekom odgovarja na temeljna človekova eksistencialna vprašanja. Duša se v pogovoru s človekom prečiščuje in odkriva svoje bistvo: da je ustvarjena in izvoljena od Boga. Hkrati ugotavlja, da bo smisel svojega življenja lahko našla šele takrat, ko bo odkrila samo sebe, se veselila same sebe in našla svoj mir. Ko bo to dosegla, bo Bogu zares všeč in se bo v večnosti lahko veselila večnega življenja. Biti Bogu všečen pa v resnici pomeni zapustiti pot greha in stopiti na pot dobrote, kar je trnova in težavna pot.

Skalarjev spis bralca, ki se vživi v vlogo blodeče duše, z odgovori razmišljujočega človeka na zanimiv način vodi na boljšo pot, pot, ki ima svoj cilj v večnem veselju in večnem zveličanju. Prav tako kot prvi spis je, vsebinsko gledano, edinstven tudi *Exemplar*, saj predstavlja prvo filozofsko spekulacijo v slovenščini, ki je posredovana v literarnem slogu. Posebnost je tudi zato, ker v njem prevladuje razmišljujoče-meditativni vidik, v protestantski knjižni tradiciji pa je prevladovala dogmatična struktura.

Literatura

- GABROVŠEK, Darja, 1987: *Rokopis Adama Skalarja (diplomska naloga)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- GLASER, Karol, 1894: *Zgodovina slovenskega slovstva. Od početka do francoske revolucije*. Ljubljana: Slovenska matica. 172–173.
- GRAFENAUER, Ivan, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba. 138.
- JANEŽIČ, Anton, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec: Eduard Liegel. 133.
- JIREČEK, Josef (ur.), 1864: *Šafařík, Pavol Josef. Geschichte der südslawischen Literatur*. Praga: Verlag von Friedrich Tempsky. 18, 130–131.
- KIDRIČ, France, 1921: Opombe k protireformacijski (katoliški) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, III. Ljubljana. 74.
- KIDRIČ, France, 1925–1932: Matija Čop. Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon I*. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka. 97–109.
- KIDRIČ, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica. 104.

- KOS, Janko, 1986: Opomba. Anton Slodnjak: *Pisma Matija Čopa. Druga knjiga. Literatura Slovencev. Razred za filološke in literarne vede, Classis II: Philologia et litterae. Korespondence pomembnih Slovencev*, 6/II. Ljubljana: SAZU. 167–170.
- MARN, Josip, 1883: Knjiga Slovenska v dobah XVI., XVII. veka. *Jezičnik XXI*. Ljubljana: Rudolf Milic. 27.
- MOŠIN, Vladimir, 1971: Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoisov cirilski fragment iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. *Razred za filološke in literarne vede. Classis II: Philologia et litterae* 25. Ljubljana: SAZU. 105–106.
- OBLAK, Vatroslav, 1890: Doneski k historični slovenski dialektologiji. Anton Bartel (ur.): *Letopis Matice slovenske za leto 1890*. Ljubljana: Matica slovenska. 180–238.
- POGAČNIK, Jože, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Maribor: Založba Obzorja. 176–177, 210.
- RAJHMAN, Jože, 1987: Skalarjev prevod srednjeveške teološke razprave. *Znamenje* 17. Petrovče: Znamenje. 385–388.
- RAJHMAN, Jože, 1989: Vpliv zahodnoevropske mistike na slovensko literaturo 17. in 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1987*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 124–135.
- RUPEL, Mirko, 1956: Protireformacija in barok. Lino Legiša in Alfonz Gspan: *Zgodovina slovenskega slovstva I – do začetkov romantike*. Ljubljana: Slovenska matica. 281.
- RUPEL, Mirko, 1960–1971: Adam Skalar. Alfonz Gspan (ur.): *Slovenski biografski leksikon III*. Ljubljana. 324.
- SLODNJAK, Anton, 1986: Pisma Matija Čopa. Druga knjiga. Literatura Slovencev. *Razred za filološke in literarne vede, Classis II: Philologia et litterae. Korespondence pomembnih Slovencev* 6/II. Ljubljana: SAZU.
- SMOLIK, Marijan, 1982: Skalar, Adam. *Leksikoni Cankarjeve založbe: Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 316.
- SMOLIK, Marijan, 1996: Skalar, Adam. *Leksikoni: Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 416.
- SMOLIK, Marijan, 1997: Skalar, Adam. *Enciklopedija Slovenije, Zv. 11*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 91–92.
- ŠKOFIC, Jožica, 1998: Vatroslav Oblak o Skalarjevem rokopisu. *Vatroslav Oblak. Obdobja* 17. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 205–215.
- ŽONTAR, Josip, 1982 (2. izd.): *Zgodovina mesta Kranja*. Kranj: Skupščina občine Kranj. 216, 455–456.

Viri

- Archivum Romanum Societatis Iesu: Austria Catalogi Triennales 1639–1642, sign.: Austr. 27.
- Arhiv Republike Slovenije: Erbergi, dolski arhiv, fasc. 75, mapa: Čop, Slovenica. *Čop Matija: Dopolnenija, k rabote Šafarik'a »Geschichte der slavischen Sprache und Literatur«*, mikrofilm. Prepis gradiva je oskrbel Edi Vrečko.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Kranj (1639–1651), mikrofilm.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga župnije Kranj (1652 do 2. junij 1676).
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Krstna knjiga Šmartin-Kranj (1603–1730), mikrofilm.

- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj-Lučine; mapa: Fr. Pokorn, Šmartin pri Kranju; podenota 2: Kranj-Šmartin, duhovniki.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana: Škofijski arhiv; serija: zapuščine; sign.: ŠAL/ZAP; fasc. 377; vsebina: Franc Pokorn, Kranj-Lučine; mapa: Pokorn, Kranj.
- Narodna in univerzitetna knjižnica: Skalarjev rokopis, Ms K 25.
- Wolff, Johann: Schuel der Betrachtung (mikrofilm); SUB Göttingen, sign: MA 95–111: 550; Harold Jantz collection: German baroque literature, No. 2749; New Haven: Research Publications, 1973.
- ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede: Publičnaja biblioteka im. M. E. Saltikova-Ščedrina; Otdel rukopisej, Arhiv Kosta, T., Svjazka X.